

УДК 373.5.016

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi51.374>

Кузьменко В. В.^{*},
 orcid.org/0000-0002-5424-8234
 Сушко В. В.^{*},
 orcid.org/0000-0001-6344-7318

ПРОГРАМОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПЕРІОД УКРАЇНІЗАЦІЇ ШКОЛИ В 1920–1932 РОКАХ

У статті розглянуто питання програмово-методичного забезпечення освітнього процесу в період українізації школи в 1920–1932 рр.

На основі аналізу джерельної бази наголошено, що після остаточного встановлення на теренах України радянської влади українізація школи почалася в 1920 р.; започатковано упровадження української мови та українознавчих дисциплін у всіх освітніх установах; розпочалося творення нової організаційно-структурної компоненти національної системи освіти, разом з тим яка була покликана на допомогу державі в розбудові радянського комуністичного суспільства; активно-прогресивний етап українізації освітнього процесу тривав до початку 1930-х р., що вже починаючи з 1933 р. перейшов у стагнаційно-регресивну фазу, у зв'язку з посиленням ідеологічного тиску радянської влади та загальної уніфікації системи освіти на всій території СРСР.

Звернуто увагу, що, не зважаючи на всі фінансово-матеріальні труднощі країни на початку 1920-х р., через соціально-економічне становище, радянський уряд, проводячи освітню політику протягом досліджуваного періоду, приділяв велику увагу науково-методологічній роботі щодо забезпечення освітнього процесу всім необхідним як навчальним, так і програмово-методичним матеріалом.

З'ясовано, що освітні заклади до 1924 р. ще не були централізовано забезпечені єдиними типовими, уніфікованими до відповідних стандартів, навчальними планами та програмами; учителям дозволялося працювати за власними навчальними планами чи програмами, або що склалися органами освіти, школами, які можна було змінювати відповідно до конкретних умов.

Зроблено висновок, що процес створення програмово-методичного матеріалу щодо забезпечення школи в період українізації в 1920–1932 рр. пройшов складний еволюційно-трансформаційний шлях від творчого розмаїття індивідуальних авторських навчальних програм і методів організації освітнього процесу до уніфікації єдиної системи освіти та безпосередньо залежав від тогочасних політико-економічних заідеологізованих соціокультурних загальнодержавницьких реалій.

Ключові слова: українізація школи, українська мова, освітній процес, навчальна програма, методичне забезпечення.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої держави триває реформа Міністерства освіти і науки України щодо розбудови Нової української школи. Нагальним є питання забезпечення учасників освітнього процесу україномовними осучасненими навчально-методичними матеріалами з різних шкільних предметів. Звернення до ретроспективного як негативного, так і позитивного досвіду розвитку національної школи, зокрема у 20-х р. ХХ ст. під час процесу українізації, може сприяти екстраполяції раціонально-прогресивних ідей минулого століття не тільки в сьогодення освітньої галузі, а також і в її майбутнє.

^{*}© Кузьменко В. В.

^{*}© Сушко В. В.

Аналіз досліджень. Сьогодні спостерігається інтерес у дослідників історії педагогіки до висвітлення проблем розвитку освіти та українізації освітнього процесу зокрема. Загальні основи й деякі аспекти означених питань знайшли своє відображення у працях Л. Березівської, В. Борисова, І. Жорової, В. Кузьменка, Н. Слюсаренко, С. Чернявської, С. Яворської та ін. Проте, зазначимо, що у низці ретроспективних розвідок висвітлено окремі аспекти указаної історико-педагогічної проблеми.

Мета статті – висвітлення питань навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в період українізації школи в 1920–1932 рр.

Виклад основного матеріалу. Українізація освітньої галузі в радянській Україні бере свій початок у 1920 р., ще до офіційно проголошеної й утвердженої на XII-му з'їзді РКП(б) у квітні 1923 р. так званої «коренізації» як однієї з принципових складових загальної національної політики радянського уряду щодо вирішення просвітніх національно-культурних проблем у союзних республіках.

Підтвердженням зазначеного слугують деякі прийняті та затверджені на офіційному рівні нормативно-правові акти того часу. Так, із прийняттям декрету Всеукраїнського Центрального Виконавчого комітету (ВУЦВК) «Про застосування в усіх установах української мови на рівні з великоруською» від 21 лютого 1920 р., українську мову почали запроваджувати майже в усі сфери життя на офіційному рівні [5, арк. 129]. 24 лютого 1920 р. Народним комісаріатом освіти (НКО) було видано тимчасову інструкцію для всіх губернських відділів народної освіти щодо зосередження зусиль на підтримці й укріпленні початкової школи, відкритті українських шкіл, що існували раніше [4, арк. 1]. На I-му Всеукраїнському з'їзді губернських відділів народної освіти, який відбувся в березні 1920 р., було зазначено, що в Чернігівській, Київській губерніях, в більшості повітів, питання навчання у школах українською мовою було вирішено, а також висловлено сподівання, що така тенденція буде мати місце в усіх регіонах України [15, арк. 18–19]. НКО відповідно до постанови Ради Народних Комісарів (РНК) УСРР «Про введення української мови у школах і радянських установах» від 21 вересня 1920 р., був зобов'язаний у найкоротший термін розробити план широкого розвитку виховних та освітніх установ усіх ступенів і розрядів з українською мовою викладання і запровадити обов'язкове вивчення української мови, узгодивши з Державним Видавництвом видання достатньої кількості навчальних посібників українською мовою [9, с. 71]. Після прийняття РНК УСРР від 27 липня 1923 р. декрету «Про заходи у справі українізації шкільно-виховальних і культурно-освітніх установ» НКО мав зобов'язання забезпечити українському народові проведення освітнього процесу його рідною мовою і якнайширше розвивати національно-культурні форми його життя: мови, літератури, мистецтва, а також закінчити переведення навчання в установах Соціального виховання (соцвиху) на українську мову до 1925–1926 н. р. [16, с. 119]. Перед НКО також поставало завдання створити відповідні умови для запровадження української мови й українознавства як обов'язкових шкільних предметів для вивчення в не українізованих школах, забезпечивши заклади освіти підготовленими україномовними педагогічними кадрами та всі установи Соцвиху необхідною кількістю україномовних шкільних підручників і дитячої україномовної літератури [16, с. 120]. У зв'язку з цим органами влади було схвалено декілька постанов та інших нормативно-правових документів щодо запровадження процесу українізації в освіті, а саме: «Про заходи для забезпечення рівноправності мов і сприяння розвитку української мови» (1 серпня 1923) [8, с. 243], «Про введення у навчальні заклади обов'язкового викладання української мови та українознавства» (протокол засідання № 29 від 7 серпня 1923), «Про план українізації дитячих установ Одеської, Катеринославської, Донецької, Харківської губерній» (протокол № 31 від 21 серпня 1923), Календарний план українізації апарату Наркомосу в центрі і на місцях (28 серпня 1923) [1, с. 238], «Положення про забезпечення рівноправності мов та про сприяння розвитку культури» (6 лютого 1927) [8, с. 243], наказ Наркомосу «Про

запровадження до життя державного українського правопису» (жовтень 1928), де було визначено перехід трудових шкіл на новозатверджену редакцію українського правопису в зазначені терміни та наведено графіки передрукування навчальних україномовних підручників за новими стандартами [8, с. 244].

Активно-прогресивний етап процесу українізації школи тривав до так званого її «згортання», що визначається початком 1930-х р.

Уже з 1933 р., партійним керівництвом проводилося поступове гальмування процесу українізації: знищувалися передові кола української інтелігенції, темпи українізації шкіл поступово зменшувалися, подальша ідеологічна політика компартії призводила до інтернаціоналізації радянського суспільства та поступового стирання національних відмінностей [8, с. 244]. У цей час, на нашу думку, починався стагнаційно-регресивний етап процесу українізації: посилювався ідеологічний тиск радянської влади, і відбувалася уніфікація системи освіти на всій території СРСР [16, с. 98].

Поняття «українізація школи» у статті ми розглядаємо як процес упровадження української мови та українознавчих дисциплін у всіх «навчально-виховних установах» радянської України.

Становлення нової української радянської школи, зокрема її українізація, починаючи з 1920 р., відбувалося в ході освітньо-культурної парадигмальної трансформації. Радянський уряд, проводячи освітню політику в той час, не зважаючи на всі фінансово-матеріальні труднощі країни через соціально-економічне становище після завершення громадянської війни як наслідку жовтневої революції 1917 р. (неврожай – голод, сирітство великої кількості дітей – безпритульність, нестача педагогічних фахівців, руйнація та антисанітарія шкільних споруд і приміщень, дуже слабе матеріально-технічне й навчально-методичне забезпечення освітньої галузі тощо), переслідував мету створити на новому геополітичному просторі нову соціокультурну реальність, сформувати нову суспільну мораль у світлі тогочасної ідеологічної картини світу, сформувати нового гармонійно-розвиненого громадянина, з огляду на те, що саме в школі дитина формується як особистість з її світоглядними орієнтирами, громадянською позицією та моральними якостями [7; 16; 17].

Відповідно до тих умов, задля досягнення поставлених загальнодержавних цілей і завдань новоствореного соціалістичного суспільства на національному ґрунті, освітня галузь потребувала визначення й затвердження нової освітньої парадигми, нової освітньої мети, нового методологічного підґрунтя, відповідно й нового змістового наповнення навчального матеріалу. Національна українська радянська освіта, принципово відмовившись як від майже всіх педагогічно-методологічних канонів російської буржуазно-імперіалістичної школи, так і частково від концепції школи зразка РСФРР також перебувала в 1920–1923 рр. у процесі пошуку нових не тільки методів і форм організації освітнього процесу, але й організації нової структури і системи освітньої галузі загалом.

30 серпня 1920 р. з'явився наказ практичного спрямування «Основні начала шкільної роботи», де мова йшла про продуктивну працю як метод викладання і основу шкільного життя – творчого, радісного, вільного від насильства. Освітній процес мав бути направлений на вільний розвиток учнів, без домашніх завдань, без покарання в школі, без системи оцінювання знань школярів, замість якої запроваджувалася періодична реєстрація успішності тощо [1, с. 226].

НКО в 1921 р. видано перший «Порадник по соціальному вихованню», яким регулювалися зміст і форма соціального виховання. Це інколи призводило до того, що в трудових школах на місцях освітній процес відбувався так, як того вимагали інтереси самого населення, а також вчителі могли вільно обирати форми та методи як навчання, так і виховання в трудовій школі [16, с. 111].

На колегії Наркомосвіти УСРР 10 липня 1922 р. одним із чергових завдань, які були обговорені після доповіді наркома освіти Г. Гринька, стало питання про програмову

роботу, де було наголошено зобов'язати відповідні керівні органи НКО збільшити увагу щодо виконання програмових і методологічних вказівок, конспектів як для учнів, так і для вчителів та прискорити темпи виконання цих завдань, на що було потрібно передбачити кошти при складанні бюджету [14, с. 13].

В основу «Порадника по соціальному вихованню» покладено педоцентричну концепцію, де дитина з погляду традиційної психології розглядалася як самобутній та самоцінний об'єкт впливу виховання. Однак Головсоцвих, переглянувши цю концепцію, в основу системи соцвиху поклав ідею виключного значення соціальних факторів, які впливають на поведінку дитячого колективу. У зв'язку з цим на початку 1923–1924 н. р. було переглянуто «Порадник» й перероблено його навчальний план, який був наближений до «Нових програм трудової школи», розроблених ГУСом РСФРР та передбачав впровадження у педагогічний процес марксистської бази. Таким чином це обумовило вчителів-вихователів використовувати відповідно визначений педагогічний метод у роботі з дітьми. Разом з тим новий шкільний план став міцним підґрунтям для створення нової дитячої літератури, потрібної для доцільної організації роботи в дитустановах соцвиху. Таким чином, Головсоцвих поклав в основу своєї діяльності виховання дітей на засадах комуністичної ідеології [6, с. 5].

У 1924 р. з огляду на попередній трирічний навчально-педагогічний досвід, перед НКО поставало питання чіткого визначення нової освітньої мети. Тривав творчий пошук, починала створюватися методологія радянської освіти. Однак, «просто через брак часу», ще не було чітко визначено й розроблено навчально-програмового, методичного матеріалу. Усе обмежувалося загальними вказівками. Така ж проблема спостерігалася зі змістовим наповненням підручників. Навчання й виховання не було самоціллю, воно мало за мету у класовій радянській державі сформуванню такої особистості, яка б могла пристосуватися до навколишнього середовища, природно-економічних відносин, задля досягнення основної радянської мети – побудови комунізму, створення комуністичного суспільства. Отже, розроблявся такий метод навчання, який би в найбільш економній та доцільній формі сприяв досягненню означеної мети. Це був метод комплексного навчання, який в основі своїй, замість звичного викладання шкільних окремих предметів, комбінував цикли освітніх природничих та суспільствознавчих дисциплін, наприклад комплекс: «природа», «праця», «суспільство». Така система, на відміну від звичайного набуття певних знань («накинутих істин»), мала сприяти осягненню учнями законів буття, згідно з їх віковими особливостями, та набуттю ними власного життєво-практичного досвіду, формуванню відповідного світогляду з подальшою їх реалізацією у розбудові комуністичної держави [10, с. 28–29].

Становлення школи в Україні у 1920–1924 рр., як зазначав заступник наркома освіти Я. Ряппо, характеризується революційним переходом від старої школи до суттєво нових організаційно-структурних форм системи освіти та до започаткування організації освітнього процесу вперше в 1923–1924 н. р. на навчально-методологічних засадах. У 1924–1925 н. р. відбулася трансформація внутрішнього змісту освітніх установ соцвиху, яка охоплювала усі організаційні складові шкільної системи: учителів, учнів, організаційну форму, внутрішній зміст (навчальний матеріал), плани, метод праці (методика навчання, виховання). Головним змістом науково-методологічної праці було саме вивчення цих організаційних складових, їх внутрішнього зв'язку та взаємин з оточенням для доцільного спрямування освітнього процесу. Основна задача та мета школи у той час полягала в тому, щоб надати учням необхідний класовий орієнтир у їхньому дійсному оточенні та ґрунтовно підготувати класового борця на господарчому й суспільно-культурному фронті. За для вирішення цих завдань в установах соцвиху було запроваджено комплексну систему навчання, в якій увесь навчально-виховний матеріал розподілявся на ряд тем, а ці теми викладалися без поділу на окремі навчальні предмети [12, с. 7–8]. Одними з основних методологічних засад організації освітнього

процесу в означений період визначалися такі: зв'язок навчальної теорії з виробничою практикою у межах школи і поза неї, на підприємствах народного господарства, в державних і громадських установах; зв'язок школи з громадським життям, перетворення її на культурний осередок відповідного району; комплексна система організації педагогічного процесу в установах соцвиху й методика проведення цієї системи. Відповідно до умов вивчення досвіду раціональності запровадження Дальтон-плану, перехід навчання у школі від пасивних методів праці до напівдіяльнісних (реферати, семінарські та групові заняття), а також у подальшому за можливості до діяльнісних (лабораторно-дослідних) тощо [12, с. 12].

Для означеного періоду, на думку Л. Березівської, характерним є ще й те, що, з одного боку, країна переживала перехідний період від економічної кризи (руїна, голод, дитяча безпритульність, мережа звичайних шкіл зменшувалася, виникали дитячі притулки, дитбудинки як заклади соцвиху – організовувалася відповідна освітня структура) до економічного зростання (реорганізація дитпритулків, дитбудинків у трудові семирічні школи, розширювалася шкільна мережа – відбувалася реорганізація освітніх установ, зокрема керівних). Не зважаючи на труднощі того часу НКО постійно приділяло велику увагу організації освітнього процесу, його педагогічного, матеріально-технічного й навчально-методичного забезпечення, організації науково-дослідної та методичної роботи. Було створено Науково-педагогічний комітет Головоцвиху, наукові педагогічні комітети на місцях, чотири досвідних станції, де науково перевірялося діяльність освітніх установ кожного типу, їх функціональна доцільність, навчальні програми, плани, навчально-виховні методи. Не уповільнювала своїх темпів і українізація освітніх закладів, початкові школи забезпечувалися українськими підручниками [1, с. 238].

Отже, як бачимо, в освітній галузі української республіки означеного періоду відбулися не тільки концептуально-структурні й управлінські трансформації, але і змісту освітнього процесу, що відповідало політично-економічному розвитку тогочасного суспільства.

Слід зауважити, що освітні заклади в 1920–1924 рр. ще не були централізовано забезпечені єдиними типовими, уніфікованими до відповідних стандартів, навчальними планами та програмами, тому що новий зміст освіти перебував у стані розроблення. Через це НКО УСРР дозволялося вчителям працювати за тими навчальними планами чи програмами, що склалися органами освіти, або школами («табелями»), які можна було змінювати відповідно до конкретних умов [1, с. 226–227].

У вересні 1924 р. було видано черговий «Порадник соціального виховання», в якому висвітлювалися поряд з питаннями дитячого руху й комуністичної педагогіки, проблеми програмно-методичних здобутків соцвиху. У пораднику зазначалося, що комплексність як метод праці, який зорієнтовано на її виробничий зміст, разом із системою навчальних шкільних предметів і знаннями безпосередньо розкриватиме дітям цілісність життєвих явищ. Зазначалося також, що впровадження комплексного навчання зумовило необхідність розробити зразкові комплексні програми відповідно для міської та сільської школи, проте разом з тим відпала необхідність розробляти диференційовані навчальні програми для різних виробничих умов [3, арк. 47]. Цього ж року також було видано Єдиний навчальний план соцвиху, де висвітлювалися загальні принципи нового змісту освіти, що мали втілюватися в освітньому просторі через нові комплексні програми єдиної трудової школи, в основу яких лягло вивчення трудової діяльності людей.

У подальшому еволюційно-трансформаційний поступ як національної українсько-радянської школи, так і освітньої галузі УСРР загалом у період 1925 – початку 1930 рр., на фоні загального економічного піднесення новоствореної держави, характеризується активізацією діяльності усіх структурних ланок освітньої системи.

У лютому 1925 р. створено Державний науково-методологічний комітет (ДНМК), який діяв на підставі загального операційного плану відповідно до потреб освітньої політики та практики, на який покладалося здійснювати дослідження, вимірювання, іспити, тестування всіх шкільних процесів. Було створено Всеукраїнський актив методистів, організовано науково-дослідні установи, методичну роботу в навчальних закладах із залученням широких педагогічних кіл. У 1925–1926 н. р. установи соцвиху перейшли на нові комплексні програми, вчительство застосовувало нову педагогічну техніку: комплексний метод, американський метод навчання грамоті, ланкова система [1, с. 248–250]. У 1926 р. вийшли друком «Хрестоматія сучасних педагогічних течій», «Методичні розробки з українознавства з доданням робочого матеріалу» [17, с. 59]. У 1927 р. відбулося створення Українського науково-дослідного інституту педагогіки. 6 вересня 1928 р. нарком освіти затвердив «Український Правопис», проект якого розглядався на Всеукраїнській правописній конференції, що тривала з 26 травня по 6 червня 1927 р., де було доручено Президії державної комісії відредагувати та впорядкувати український правопис, який згодом врешті було прийнято Наркомосом РНК постановою від 4 вересня 1928 р. [11, с. 1]. У 1928–1930 рр. створено єдину програмову комісію при ДНМК, попри боротьбу НКО УСРР проти уніфікації української концепції шкільної освіти в загальнодержавську, для шкіл усіх ступенів на основі комплексного підходу було розроблено єдиний навчальний план та єдині навчальні програми [1, с. 267].

У резолюції IV-ї Всеукраїнської наради у справі народної освіти на доповідь наркома освіти М. Скрипника «Про стан та перспективи народної освіти на Україні» серед інших завдань у напрямі основної лінії культурно-освітнього будівництва радянських республік та завдань соціалістичної освіти трудящих, керуючись директивами уряду, X-го Всеукраїнського з'їзду КП(б)У та XV-го з'їзду ВКП(б), було ухвалено НКО, округовим і районним інспектурам, а також усім робітникам освіти зприділяти велику увагу методичній роботі як способу поліпшення якості педагогічного процесу; залучити до методроботи широке коло освітніх робітників, проводячи конференції і наради з основних питань методики; позбавити ДНМК кабінетного формального характеру і запровадити практичну перевірку виконання найголовніших особливо масових методичних завдань безпосередньо серед широкого загалу робітників освіти. Поряд з тим було зауважено, що програми для трудових шкіл недостатньо опрацьовані, переобтяжені зайвим матеріалом, не відповідають віковому розвитку дітей, і мають бути переробленими найближчим часом, використавши досвід роботи Окрметодкомів. Також було звернено увагу на неприпустимість у скороченні кадрового складу працівників-методистів [13, с. 3–4].

Як стверджує В. Борисов, 1921–1932 рр. були періодом творчого пошуку найбільш ефективних методів навчання. Упровадження в освітній процес комплексної системи викладання стало спробою наблизити навчання до життя й висвітлити учням найбільш актуальні питання того часу. Відмова від предметної системи почасти, на його думку, була наслідком слабої методичної підготовки багатьох загальноосвітніх закладів [2, с. 109]. Разом із тим, в означений період поряд із комплексною системою навчання існувала також предметна, яка збереглася в більшості шкіл республіки, особливо в початкових. Видання ж у 1927 р. НКО нових навчальних програм, у яких більше уваги приділялося загальноосвітнім предметам, а комплексний матеріал було скорочено, сприяло, на думку науковця, підвищенню рівня знань учнів. Повна відмова від комплексних програм у загальноосвітніх школах сталася після видання постанови ЦК ВКП(б) від 25 серпня 1932 р. «Про навчальні програми та режим початкової і середньої школи». Це, як зазначає В. Борисов, було не наслідком «творчого переосмислення комплексної системи викладання і поліпшення предметної, а результатом запровадження в країні єдиної системи народної освіти, що заперечувала усілякий пошук у програмно-методичній роботі загальноосвітніх шкіл». Пропорційного

ж поєднання комплексної та предметної систем викладання в загальноосвітніх школах не відбулося через слабку програмно-методичну базу і через «жорсткі ідеологічні межі, в які була поставлена вся система народної освіти» в кінці 1920-х – на початку 1930-х рр. [2, с. 104].

Погоджуючись із зазначеним, зауважимо, що комплексна система викладання не мала своєї творчо-еволюційної трансформації як у системі національної школи в Україні, так і на теренах СРСР та не змогла знайти ґрунтовного методологічного осмислення, розуміння й підкріплення, на нашу думку, через ряд об'єктивно-суб'єктивних причин, а саме: слабку матеріально-технічну та навчально-методичну базу освітньої галузі, малу кількість особового складу вчительства, їх педагогічне перевантаження, брак часу на якісну підготовку і якісне проведення й організацію освітнього процесу, брак висококваліфікованих фахівців-методистів, брак регіональних високорівневих освітньо-організаційних інституцій і майданчиків щодо методично-практичної допомоги учителю, обміну педагогічним досвідом, самоосвіти, підвищення кваліфікації педагогів (майстер-класів, тренінгів, практичних семінарів тощо), слабка фахова підготовка вчительства; через заангажованість ідеологічно-інтернаціоналістичної концепції суспільно-політичного ладу – необ'єктивна оцінка результатів упровадження комплексної системи навчання, відкидання більшості провідних освітньо-педагогічних ідей «буржуазно-імперіалістичного» Заходу; політехнізація освіти, уніфікація освітнього простору; індустріалізація промисловості, авторитарна система правління та централізоване втручання партійного апарату в усі сфери життєдіяльності суспільства.

Висновки. Таким чином, процес створення програмово-методичних матеріалів задля забезпечення освітнього процесу в період українізації школи в 1920–1932 рр. проходив складний еволюційно-трансформаційний шлях від творчого пошуку та стихійного розмаїття власних авторських навчальних програм і методів навчання, в часи ще несформованої методологічної бази, активізації та організованості до уніфікації єдиної системи народної освіти й безпосередньо залежав від тогочасних політико-економічних заідеологізованих соціокультурних загальнодержавницьких реалій.

Провідні освітньо-педагогічні ідеї 1920-х р. представників національної школи заслуговують на екстраполяційну увагу в сучасному освітньому просторі, що може бути в подальшому предметом наших наукових розвідок.

Література:

1. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01/ Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2009. 505 с.
2. Борисов В. Л. Становлення та розвиток загальноосвітньої школи в Україні 1920–1933 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01/ Дніпропетр. нац. ун-т. Дніпропетровськ, 2003. 190 с.
3. Відчит про роботу Головоцвуху за 1923–24 уч. рік. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України)*. Ф. 166. Оп. 10. Спр. 431. Арк. 47.
4. Временная инструкция Губотнаробраза. 24 февраля 1920 г. *ЦДАВО України*. Ф. 166 Оп. 1. Спр. 876. Арк. 1.
5. Декрет Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета «О применении во всех учреждениях украинского языка на равне с великоросским». 21 февраля 1920 г. *ЦДАВО України*. Ф. 413 Оп. 1. Спр. 1. Арк. 129.
6. Діяльність Головоцвуху НКО за 1922/23 шкільний рік у зв'язку з його черговими завданнями. Тези докладів і резолюцій Всеукраїнської Народи Зав. Губ. ВНО (1–7 березня 1924 р.). *Бюлетень НКО УСРР*. 1924. 15 липня. № 1. С. 5.
7. Жорова І. Я. Розвиток дослідницьких умінь учнів на уроках природничих дисциплін у шкільній освіті України (50–90-ті роки ХХ століття). *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон, 2019. Вип. 44. С. 234–240.*

8. Кузьменко В. В., Слюсаренко Н. В. Українізація шкіл України в 20–30-х роках ХХ століття. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон, 2019. Вип. 44. С. 241–248.*
9. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної Партії і Радянського уряду 1917–1959 рр.: зб. документів: у 2 т. Т 1. 1917 – червень 1941 рр. Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1959. 881 с.
10. Народна освіта на Україні / Видання Наромосу УРСР. Харків: Червоний шлях, 1924. 198 с.
11. Про затвердження «Українського Правопису». Постанова НКО т. Скрипника. *Бюлетень НКО УСРР*. 1928. 20–24 жовтня. (№ 43 (130)). С. 1.
12. Про організацію методологічної праці. Резолюція до доповіді тов. Ряппо. *Бюлетень НКО УСРР*. 1925. Серпень 1–15. (Ч. 7 (12)). С. 7–12.
13. Про стан та перспективи народної освіти на Україні. Резолюція на доповідь НКО т. Скрипника. *Бюлетень НКО УСРР*. 1928. 24–29 червня. С. 3–4.
14. Про чергові завдання Наркомосвіти. В Колегії Наркомосвіти УСРР. 10 липня 1922 р. *Бюлетень НКО УСРР*. Харків, 1922. 22 вересня (Ч. 27–35). С. 13.
15. Стенограма I-го Всеукраїнського з'їзду губернських відділів народної освіти 28–30 березня 1920 р. *ЦДАВО України*. Ф. 166. Оп. 1. Спр. 874. Арк. 18–19.
16. Сушко В. В. Українізація загальноосвітньої школи в Південному регіоні України (1920–1938 рр.). дис. ... д-ра філософії: 011.01/КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка. Дрогобич, 2021. 292 с.
17. Чернявська С. М. Впровадження української мови в систему освіти 1923–1932 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01/ Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2003. 197 с.

Reference:

1. Berezivska, L. D. (2009). *Orhanizatsiino-pedahohichni zasady reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u XX stolitti* [Organizational and pedagogical basis of the reformation school education in Ukraine in XX century]. (Doctor's thesis). Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
2. Borysov, V. L. (2003). *Stanovlennia ta rozvytok zahalnoosvitnoi shkoly v Ukraini 1920–1933* [Formation and development of a comprehensive school in Ukraine 1920–1933]. (Candidate's thesis). Dnipropetrovsk National University. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
3. Zvit pro robotu Holovsotsvykhu za 1923–24 navchalnyi rik [Report on the work of the Main Department of Social Education for the 1923–24 academic year] (Fund 166. Inventory 10. File 431. Leaf 47). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TsDAVO of Ukraine) [in Ukrainian].
4. Vremennaia instruktsiia Gubotnarobraza. 24 fevralia 1920 g. [Temporary instruction provincial department of public education. February 24, 1920] (Fund 166. Inventory 1. File 876. Leaf 1). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TsDAVO of Ukraine) [in Russian].
5. Dekret Vseukrainskogo Tcentralnogo Iсполnitelnogo Komiteta «O primenenii vo vsekhn ucherezhdenniakh ukrainskogo iazyka na ravne s velikorosskim». 21 fevralia 1920 g. [Decree of the All-Ukrainian Central Executive Committee "On the use of the Ukrainian language in all institutions on an equal basis with Great Russian". February 21, 1920] (Fund 413. Inventory 1. File 1. Leaf 129). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TsDAVO of Ukraine) [in Russian].
6. Diialnist Holovsotsvykhu NKO za 1922/23 shkilnyi rik u zviazku z yoho chervovymy zavdanniamy. Tezy dokladiv i rezoliutsii Vseukrainskoi Narady Zav. Hub. VNO (1–7 bereznia 1924) [Activities of the Main Department of Social Education of the People's Commissariat for the 1922/23 school year in connection with its regular tasks. Abstracts of reports and resolutions of the All-Ukrainian Meeting (March 1–7, 1924)]. (July 15, 1924). *Biuletен NKO USRR*, 1, 5 [in Ukrainian].
7. Zhorova, I. Ya. (2019). Rozvytok doslidnytskykh umin uchniv na urokakh pryrodnychkh dystsyplin u shkilnii osviti Ukrainy (50–90-ti roky XX stolittia) [Development of students' research skills in science lessons in school education in Ukraine (50s-90s of the 20th century)]. *Pedahohichnyi almanakh*, 44, 234–240 [in Ukrainian].
8. Kuzmenko, V. V., & Slyusarenko, N. V. (2019). Ukrainizatsiia shkil ukrainy v 20–30-kh rokakh XX stolittia [Ukrainization of Ukrainian schools in the 20s and 30s of the 20th century]. *Pedahohichnyi almanakh*, 44, 241–248 [in Ukrainian].

9. Kulturne budivnytstvo v Ukrainskii RSR. Naivazhlyvishi rishennia Komunistychnoi Partii I Radianskoho uriadu 1917–1959 rr.: zb. dokumentiv: u 2 t. T 1. [Cultural construction in the Ukrainian SSR. The most important decisions of the Communist Party and the Soviet government (1917–1959): in 2 volumes]. (Vol. 1). Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo politychnoi literatury URSR [in Ukrainian].
10. Narodna osvita na Vkraini [Public education in Ukraine]. (1924). Kharkiv: Chervonyi shliakh [in Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia «Ukrainskoho Pravopysu». Postanova NKO t. Skrypnyka [On the approval of Ukrainian Orthography. Resolution of the People’s Commissariat of Skrypnyk]. (October 20–24, 1928). *Biuleten NKO USRR*, 43 (130), 1 [in Ukrainian].
12. Pro orhanizatsiiu metodolohichnoi pratsi. Rezoliutsiia do dopovidi tov. Riappo [About the organization of methodological work. The resolution to the report of comrade Riappo]. (August 1–15, 1925). *Biuleten NKO USRR*, 7 (12), 7-12 [in Ukrainian].
13. Pro stan ta perspektyvy narsvity na Ukraini. Rezoliutsiia na dopovid NKO Skrypnyka [About the state and prospects of education in Ukraine. Resolution on the report of the People’s Commissariat of Skrypnyk]. (June 24–29, 1928). *Biuleten NKO USRR*, 3–4 [in Ukrainian].
14. Pro cherhovi zavdannia Narkomosvity. V Kolehii Narkomosvity USRR. 10 lypnia 1922 [About other tasks of the People’s Committee of Education. In the Collegium of the People’s Commissar of Education of the USSR. July 10, 1922]. (September 22, 1922). *Biuleten NKO USRR*, 27–35, 13 [in Ukrainian].
15. Stenohrama I-ho Vseukrainskoho zizdu hubernskykh viddiliv narodnoi osvity 28–30 bereznia 1920 r. [Transcript of the 1st All-Ukrainian Congress of Provincial Departments of Public Education, March 28–30, 1920] (Fund 166. Inventory 1. File 874. Leaves 18-19). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TsDAVO of Ukraine) [in Ukrainian].
16. Sushko, V. V. (2021). *Ukrainizatsiia zahalnoosvitnoi shkoly v Pivdennomu rehioni Ukrainy (1920–1938 rr.)* [Ukrainization of Secondary School in the Southern region of Ukraine (1920–1938)]. (Candidate’s thesis). Municipal Higher Educational Institution "Kherson Academy of Continuing Education" of Kherson Regional Council, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Drohobych [in Ukrainian].
17. Cherniavska, S. M. (2003). *Vprovadzhennia ukrainskoi movy v systemu osvity 1923–1932 rr.* [The introduction of the Ukrainian language into the education system in 1923–1932]. (Candidate’s thesis). V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv [in Ukrainian].

Kuzmenko V. V.,

orcid.org/0000-0002-5424-8234

Sushko V. V.,

orcid.org/0000-0001-6344-7318

PROGRAM AND METHODOLOGICAL PROVISION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE PERIOD OF SCHOOL UKRAINIZATION IN 1920–1932

The article deals with the issues of the program and methodological support of the educational process during the Ukrainization of the school in 1920–1932.

Based on the analysis of the source base, it is emphasized that the Ukrainization of the school began already in 1920, the introduction of the Ukrainian language and Ukrainian studies disciplines in all "educational institutions" was initiated; the creation of a new organizational and structural component of the national education system began, which was also designed to assist the state in building a Soviet communist society; the active-progressive stage of the Ukrainization of the educational process lasted until the early 1930s, which, starting in 1933, entered a stagnant-regressive phase due to the strengthening of the ideological pressure of the Soviet government and the general unification of the education system throughout the territory of the USSR.

It is noted that, despite all the financial and material difficulties of the country in the early 1920s due to the socio-economic situation, the Soviet government, conducting educational policy during the studied period, paid great attention to scientific and methodological work on providing the educational process with all the necessary both educational and programmatic material.

It was found that educational institutions until 1924 were not yet centrally provided with uniform, typical, unified to the relevant standards curricula and programs; teachers were allowed to work according to their own curricula or programs, or those drawn up by education authorities and schools; these programs could be changed according to specific conditions.

It is concluded that the process of creating program and methodological material for the provision of schools during the period of Ukrainization in 1920–1932 went through a complex evolutionary and transformational path from the creative diversity of individual author curricula and methods of organizing the educational process to the unification of a single education system and directly depended on the political policies of that time political-economic, ideologically oriented, socio-cultural state-wide realities.

Key words: Ukrainization of school, Ukrainian language, educational process, training program, methodological support.

Дата надходження статті: 14.12.2021 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Данилюк С. С.

УДК 37:355.58 "1960/1990"

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi51.375>

Богданов Є. П.*,

orcid.org/0000-0002-4559-3052

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ З ЦИВІЛЬНОЇ ОБОРОНИ НАСЕЛЕННЯ (60-90-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті представлено авторську періодизацію розвитку освітньо-просвітницької роботи з цивільної оборони населення в 60-90-ті роки ХХ століття. Наголошено, що розробка авторської періодизації в історико-педагогічному дослідженні є інструментом для здійснення характеристики кожного періоду (етапу), оскільки дозволяє виокремити цілісні спільні та відмінні риси кожного.

Аналіз джерельної бази, зокрема нормативних, архівних та нарративних документів, дав змогу визначити хронологічні межі досліджуваного періоду на основі державотворювального критерію прийняття нормативно-правових документів, які докорінно змінювали ситуацію в галузі цивільної оборони (цивільного захисту) населення. Нижня хронологічна межа – 1961 рік – обумовлена прийняттям Положення про Цивільну оборону СРСР (13 липня 1961 року), затвердженого Постановою ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР № 639-275 як наслідку Рішення Уряду СРСР про передачу штабів і військ МППО в підпорядкування Мініборони СРСР (січень 1960 року), прийняття якого спричинено змінами військових доктрин провідних країн світу. Верхня хронологічна межа – 1993 рік – обумовлена прийняттям Закону України «Про цивільну оборону України» як результату Рішення Державної Ради СРСР (14 листопада 1991) про передачу військових органів управління та військ цивільної оборони в підпорядкування новостворених держав внаслідок розпаду Радянського Союзу в серпні 1991 року та проголошення колишніх союзних республік незалежними країнами.

У межах означених хронологічних меж – 1961–1993 роки – умовно виокремлюємо такі етапи: I – становлення загальнодержавної системи цивільної оборони (1961–1976 роки); II – оборонний характер освітньо-просвітницьких заходів з цивільної оборони (1976–1987 роки); III – переорієнтація змісту освітньо-просвітницької роботи з цивільної оборони у бік техногенних та природних катастроф (1987–1993 роки).

Ключові слова: періодизація, цивільна оборона, освітньо-просвітницька діяльність, техногенні і природні катастрофи, оборонний характер.

*© Богданов Є. П.